

Biography Collection
Биографична колекция

КОПРИВЩЕНСКИТЕ ГЕРОВИ В ЖИВОТА И ТВОРЧЕСТВОТО НА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ*

Светлана Мухова

Къща-музей „Георги Бенковски“ – Копривщица

Резюме. Темата за разностранните връзки, контакти и влияния на трима представители на копривщентския род Герови – хаджи Геро и синовете му Найдено и Константин, в живота и творчеството на Каравелов е сложна и обширна. В настоящата статия се постарях да маркирам в най-общи линии преплитането на човешки съдби, воля и упоритост, дарби и таланти, стремежи, усилия и борби, които се срещат като пример и личностно въздействие, като мирно и градивно сътрудничество, или пък в моменти на страстно противоборство, в едно взаимодействие, създаващо не само характери, личности и събития, но и цели епохи в историята на един народ.

Keywords: Luben Karavelov, Gerovi family, Koprivshtitsa

Въпреки ранното отделяне на Каравелов от родния му град, Копривщица изиграва огромна роля и в неговото развитие като писател и революционер. В това влияние, като атмосфера и духовен заряд на възрожденския град, изпъкват и някои личности, сред които особено силно се открояват фигурите на трима представители на копривщентския род Герови – хаджи Геро и синовете му Найдено и Константин.

Бащата е прототип на един от най-известните Каравелови герои – хаджи Генчо. Колоритната фигура на килийния даскал е вдъхновила писателя при създаването на един незабравим литературен образ. Сам Каравелов най-вероятно не е бил ученик на хаджи Геро. Биографите му приемат, че той е започнал образованието си при друг килиен даскал – Никита Вапцилката, чието махленско училище се е намирало в копривщентската Арнаут махала – там, където е и родната къща на Каравелов, а след това учил в копривщентското обществено училище при заместника на Неофит Рилски – Христо Пулеков, и взимал уроци и при сърбина Жоржо – някогашен секретар на княз Милош (Арnaudов, 1964:44).

* Докладът е изнесен на националната научна конференция по повод 180 години от рождението на Любен Каравелов, 7 ноември 2014 г. Копривщица

Но дори Каравелов и да не е учил в училището на хаджи Геро, фигурата на този учител, така впечатляващ ярка, а вероятно и широко популярна в Копривщица по онова време, е вдъхновила години по-късно перото на даровития писател.

„Хаджи Генчо е твърде почтен човек, твърде добър, много учен и разумен; той всичко знае и на всичко е готов да ти отговори, защото е жива душа и пъргаво сърце... Между българите такъв един човек е чисто злато...“.

Така Каравелов ни въвежда в образа на хаджи Генчо, а писмата на килийния даскал го разкриват като строг, но и любвеобилен баща, полагащ особени грижи за образованието на синовете си. С трепетна мисъл и надежда копривщениският хаджия в писмо, писано с помощта на Неофит Рилски, се обръща към В. Априлов с молба да помогне синът му Найдено да продължи образованието си в Русия. По-късно хаджи Геро помага като писар и в кореспонденцията на дядо Либен (дядото на Каравелов) по повод на ученичеството на Любен Каравелов (Арnaudов, 1964: 795). Семействата в Копривщица са близки. Сближават се в житейските си пътища и по-младите им представители.

Найдено Геров (1823 – 1900, осмото чедо на хаджи Геро) е сред личностите, които оказват най-силно въздействие върху Каравелов в ранните му години. Синът на стария килиен даскал завършва Ришельовския лицей в Одеса и през 1846 г. открива в родния си град едно от първите български класни училища. Той е учителят, при когото Каравелов за първи път се докосва до модерното за онова време знание и до идеалите, възжеленията и борбите на тогавашната българска интелигенция.

За първи път Геров въвежда в копривщениското училище предмети като физика, алгебра, антропология, история и др. За повечето от новите предмети все още няма учебници и Геров преподава по записки, които сам съставя, а учениците му ги преписват. Брат му Константин (9 години по-млад от Найдено) в този период е негов ученик и помощник, чрез когото и много от любознателните ученици на Геров ползват неговата богата библиотека.

Обучението при Геров има и друго важно значение. Той полага особени усилия и за пробуждането на патриотични чувства у учениците си. Въпреки тежката работа по съставянето на записките, служещи като учебни пособия, Геров съчинявал и разкази със сюжети от българската история, които сам четял на учениците си или ги давал на брат си да им ги чете. Л. Доросиев пише: „Покойният Теодор Панчев е намерил в архивата му няколко от тия разкази и публикува разказите: „Гръм“ (Крум) и Никифор“, „Георги Сурсувул“, „Един Гергев-ден в село Душанци“ и стихотворението: „Цар Гръм пред Цариград“ (Доросиев, 1926: 354).

Като студент в Русия Найдено Геров е един от родоначалниците на новата българска поезия. Сред първите му поетични опити се срещат и стихове с подчертано бунтарски дух, в които Г. Константинов вижда началото на бъл-

гарската революционна поезия, представители на която по-късно ще бъдат Чинтулов, Раковски, Каравелов, Ботев.

Не е известно дали Геров е дръзвал да споделя тези революционни стихотворения с учениците си, но по думите на един от тях учителят имал особена дарба „да вдъхва всекиму любов към всичко, що е българско. „Дето отидохме, неговите ученици, се огън за свобода пръснахме“, пише в спомените си Хр. Г. Данов¹⁾.

За разлика от мнозина Герови ученици, които пишат с преклонение за него, Каравелов е много често критичен. От една страна, той мери Геровото преподаване с аршина на консервативните представи за просветата в духа на примитивната килийна традиция, един от най-ярките изразители на които е дядо Либен в съветите си към своя внук: „Не учи са там оние глупости, които учеше преди две години момчетата Хаджи Геровият син. Тебе не трябва, – как са казваха? – никакви пизики-мизики. Ти и без тие физики ще са научиш да мериш сиренето и да спрягаш воловете. Аз та съветвам да научиш различни божествени неща и да испедещаш турския език“ (Каравелов, 1938: 27).

От друга страна, Каравелов критикува Геровото преподаване и с мярката на придобитите от него по-късно в Русия модерни възгледи за образованието в духа на западната утилитарна и позитивистична мисъл и нейните руски последователи и популяризатори. „И така – пише той, – учението бива полезно само тогава, когато в него са заключава не само морално богатство на нашия мозък, а и спомагателни средства за нашето материално благосъстояние... Учението е добро нещо! Истина е добро, но у нас то и досега не може да се помири с действителния живот“ (Каравелов, 1938: 10).

В действителност Н. Геров влага не по-малко прагматизъм в отношението си към образованието, с тази разлика, че още през 1846 г. той, изпреварвайки мнозинството от съвременниците си, вижда ясно в бъдещето приложението на науката в живота. В Одеса той завършва търговски науки, като за дипломния си изпит пише съчинение по технология „Приготвления всех родов стекла“, и завръщайки се в Копривщица, прави опит да приложи придобитите знания, като строи опитна фурна за печене на чинии. За това съществуват оскъдни сведения (Доросиев, 1926: 325), но потвърждение на този факт намираме отново в язвителните думи на дядо Либен: „Написал там някаква си книга и учи светът, как да спряга воловете си и как да си прави паници! Дядо ти Вълъо грънчарят не е ходил по Россията да са учи ум и разум, а неговите паничета са купуват и от панагюрци и от клисурци“ (Каравелов, 1938: 27).

За разлика от много Герови ученици, негови горещи последователи и поклонници, Каравелов се откроява със своята самостоятелност и критичност към всичко и всеки. Той търси по-скоро независимо, в непосредствен досег с живота, отколкото в доверчивото следване на посочения от авторитетния учител път.

Той не е сред групата копривщенски ученици, която през 1850 г. поема с Геров към Пловдив, за да създаде едно здраво ядро на новото българско училище в големия гръкомански център. По това време Любен, следвайки съветите на дядо си и баща си, постъпва в елинското училище там, за да се подготви за успешна търговска кариера.

Но именно отрицателният опит на обучението в елинския гимназион му помага да оцени огромната роля на Геров. След години той пише: „Аз и до тая минута помня честните лица на Атанаса Вълковича, на Стоян Чомакова, на Георгия Стояновича и на Найден Герова, които изрекоха първата свещена дума: „Ние сме българи и желаем да живеем български“. Нека говори, кой що ще, а България е обязана твърде много на тие четири гражданина и на техните велики души... Аз смело мога да кажа, че до учителстването на г-на Найдена Герова в Пловдив ни един пловдивски гражданин не е имал самосъзнание и нелицемерна любов към своето национално отличие...“ (Каравелов, 1938: 49).

В Каравеловото творчество Н. Геров присъства трайно, макар и като второстепенна фигура в белетристичните му творби, в критични статии, в дописки и фейлетони (Каравелов, 1966: 26). Геров присъства още от неговите ранни години, като например в комичната история с магаричката и магарето на хаджи Генчо, описана в „Българи от старо време“ (Каравелов, 1965:191). Отразен е по различен начин и периодът на учителската му дейност и битността му на руски вицеконсул в хаджи Ничо например и др. Често Каравелов пише за Геров с хумор и ирония. Критикува се и учителската му дейност, и Геровата граматика и правописът. Но дори и представена в негативен план, личността и дейността на Найден Геров се открояват ярко, което е явно свидетелство за тяхната значимост в културния, обществен и политическия живот на българите от тази епоха.

Нерядко, когато гледа трезво на Геровите заслуги, Каравелов е принуден да ги признае, както и в споменатите по-горе пасажии от „Записки за България и българите“, така и в много други случаи.

В статията „Българската журналистика“ от 1862 г., описвайки накратко историята на българската възрожденска просвета в основните ѝ фази на килийно образование, времето на Неофит Рилски, ролята на българските възпитаници на елинската просвета, Л. Каравелов не може да не открие изключителната роля на Н. Геров, свързвайки я с истински преврат в просветния живот: „Това продължи до 40-те години – пише Каравелов, – когато в България се яви Н. Геров, възпитаник на Ришельовския лицей, и тогава много неща тръгнаха по друг начин. Бяха захвърлени гръцките буквари, разкъсани писмовниците и калиграфиите, изгорени бяха дървените дъски, появила се хартия, тетрадки, започнали да учат българска граматика, свещена история, катехизис, география и история... Навсякъде се разнесъл слух, че от Москва дошъл учител

и около Геров се събрал достатъчен брой ученици, не само от Копривщица, където той живеел, но и от далечни места като Враня, Одрин, Плевен, Калофер и др. Учениците на Н. Геров намерили това, което желаели, защото Геров напълно удовлетворявал тогавашните потребности. След Геров от Русия дошли други: Михайловски, Ботев от Калофер, Касапски, Чинтулов, отец Атанасий... И ето – започнало истинското българско възраждане, а заедно с него и литературната дейност“ (Димитров, 1957: 90, 91).

В повестта „Децата не приличат на родителите си“ образът и примерът на личности като Геров и д-р Стоян Чомаков са издигнати високо от Каравелов като нравствен образец на зараждащото се ново поколение български дейци в лицето на двама от героите – учителя и лекаря.

По повод на физиката на Н. Геров той пише, че книгата е съставена добре и езикът ѝ е гладък, като напомня, че Н. Геров, е обещал да издаде втора част на книгата, но не е изпълнил обещанието си (Димитров, 1957: 78).

Друго важно влияние на Н. Геров върху Каравелов е създаденият още в Копривщица задълбочен интерес към събиране на образците на фолклорното и словесно богатство на българския народ. Още на път за Пловдив, където отива за да продължи образованието си в елинското училище, внукът на дядо Либен целенасочено наблюдава, за да опише по-късно облекла, нрави, обичаи, седенки и песни. А търговските обиколки с баща му отново служат за натрупване на етнографски материали от различни краища на България. Копривщенските джелепи и бегликчий са използвани и от Н. Геров при събиране на етнографска информация.

На 6 август 1856 г. Н. Геров изпраща на Й. Груев една тетрадка с въпроси за Турско, с обяснението, че: „Тия въпроси е писал сам на български език един от руските писатели, Ошмянцев, който готви да издаде карта за Турция, весма подробна, и желае да научи някои работи по-добре и по-верно. Ви можете да ми помогнете за това, та ми поръча да Ви ся помоля от негова страна... Всичко това може да ся изпита от копривщенците, от Гг. П. Герджика, Т. Догана, от баща Ви и от другите бегликчий и джелепи“⁽²⁾.

За това, че в своите пътешествия джелепите и бегликчийте натрупвали много впечатления за живота в посещаваните от тях райони на Османската империя, пише и Л. Ослеков: „Доскоро имаше живи стари браничари, които в своите разкази за миналото описваха свободно и точно всички места в Сърбия и Босна, които са обхождали, пееха тамошните песни и описваха носията, и обичаите на жителите в тези славянски места“⁽³⁾. Неслучайно Каравелов използва търговските обиколки с баща му за събиране на етнографски материали.

Както първоначалният подтик у Каравелов, така и бъдещите му проучвания на българския фолклор, са свързани и повлияни от Н. Геров, чиито трудове Каравелов добре познава и често цитира в своя етнографски сборник

„Памятники народного быта болгар“. Това Герово влияние има важно и разностранно въздействие върху Каравелов, защото в натрупаните етнографски материали той намира не само източници за своята научна дейност или художествени образи и вдъхновение за литературното си творчество, но и градиво за формирането на своите възгледи по общественно-политически въпроси. Събраното фолклорно богатство според Каравелов ще има важно значение в решаването на историческата съдба на българския народ. „Кой знае?... – пише той. – Когато съдбата на българският народ са тури на историческата капъна, то сяка една забележка за неговото прошедше ще бъде драгоценен материал в много отношения...“ (Каравелов, 1938: 5).

1857 г. е още един решителен момент и за Н. Геров, и за Каравелов. След края на Кримската война Н. Геров се завръща в родината си с цел да се посвети отново на учителската дейност в Пловдив, но нова буря от гръцки интриги го понася обратно към Цариград, за да го върне отново в Пловдив вече не като учител, а като руски вицеконсул – висок пост, който му помага в още по-голяма широта да развие своята народополезна дейност. Именно в разгара на тези бурни събития Геров среща в Цариград бившия си копривщенски ученик и разговарят за възможностите Любен да продължи образованието си в Русия.

И в този момент Каравелов проявява свойственото си нетърпение, като бърза да замине за Одеса и Москва, без да изчака Н. Геров окончателно да е уредил условията за образованието му там.

След като не успява да постъпи в кадетския корпус, а и отказва да приеме предлаганото му обучение в духовна семинария или пък служба в армията, Каравелов изпада в тежко финансово положение. Точно в това критично време се явява другият син на хаджи Геро, дванадесетото му чедо – Константин (1832 – 1863 г.), за да подаде ръка на бедстващия си съгражданин. Приютява го в квартирата си (Димитров, 1959: 51), с оскъдните си средства му помага, като сам задлъжнява и търпи лишения, а същевременно намира и покровител за младия си приятел в лицето на богатия руски търговец В. А. Кокарев (Арнауудов, 1964: 100). Тъй, благодарение на помощта на Константин Геров, Каравелов остава в Русия цели десет години, в които ще се формира в общи линии като светоглед, познания, култура и общественно-политически възгледи.

Константин Геров е сред даровитите млади българи, учещи в Московския университет по това време. За близките му отношения с Каравелов свидетелстват както предоставените от него материали за етнографския сборник „Памятники народного быта болгар“, така и няколко кратки реда в програмата „Чем можно помочь болгарам?“, в които именно него Каравелов сочи като пример за тежкия живот на българските студенти в Москва и за това, че вместо да им се купуват и даряват книги от славянските комитети, тези студенти могат да заработват сами допълнителни средства за издръжката си, като прежеждат така нужната учебна литература на своя език⁴). В кратки биографични

данни за К. Геров се среща твърдението, че той е участвал в създадената от Каравелов и други български студенти „Московска българска дружина“⁽⁵⁾, която издава и 4 броя от своето списание „Братски труд“. Не е изяснено доколко активно К. Геров е участвал в дейността на дружината. Той самият не публикува нищо в „Братски труд“, а в писмо от С. Филаретов до Н. Геров става ясно, че те двамата не одобряват създадената българска организация в Москва, която според тях би могла да пречи на дейността на одеските българи.

По този повод Сава Филаретов пише на Найден Геров: „...Радвам са, че баре Костадин во време са сетил, та не отишел и он да гони вятъра, а си гледа работата“⁽⁶⁾.

През 1863 г. Константин се завръща в България, за да се отдаде на учителска дейност в София на мястото на Сава Филаретов. Но скоро заболява тежко, заминава на лечение във Виена, където умира на 16 ноември същата година.

Каравелов докрай запазва чувството на признателност към този свой благодетел, приятел и сътрудник. На него и на братя Миладинови посвещава поевстта „Българи от старо време“, а през 1875 г. публикува в сп. „Знание“ две народни песни, със забележката „Тие две песни и още много други, които ще бъдат напечатани след време в сп. „Знание“ са записани от покойни Костадина Герова“⁽⁷⁾.

От годините, прекарани от Каравелов в Русия, почти не съществуват документални свидетелства за продължаващи връзки между него и Н. Геров.

За дългогодишно прекъснатите контакти между тях говори например кореспонденцията на Геров с Хр. Георгиев около търсенето на редактор за в. „Отечество“. На 14 март 1869 г. в отговор на въпрос от страна на Хр. Георгиев – подходящ ли е Каравелов за редактор на замисления от „старите“ вестник, Н. Геров пише за своя бивш ученик: „Истина, че аз лично го познавам само кога беше още дете и се учеше при мене, а откак е станал човек, не го съм видвал...“⁽⁸⁾. Въпреки това по-нататък в отговора си Н. Геров прави точната и недвусмислена преценка, че Каравелов е неподходящ за редактор на вестника на „старите“ в Букурещ, с което показва че е добре запознат с неговото развитие, с неговите убеждения.

В това напрегнато време и Каравелов, и Геров с неотслабваща енергия са отдадени на борбата за национално обособяване и независимост на българите, но пътищата към свободата за тях са различни. Макар и страстен поклонник на просветата, Каравелов прегръща идеята за извоюване на националната независимост със силата на оръжието, а Геров, стаил не по-малък бунтовен плам в душата си, е твърд и последователен в избора на еволюционния път за постепенно извоюване на придобивки, които в крайна сметка водят също българския народ към свободата.

Темата за разностранните връзки, контакти и влияния на тримата копривщенци в живота и творчеството на Каравелов е сложна и обширна. Постарах

се само да маркирам в най-общи линии преплитането на житейски пътища, човешки съдби, воля и упоритост, дарби и таланти, стремежи, усилия и борби, които се срещат като пример и личностно въздействие, като мирно и градивно сътрудничество, или пък в моменти на страстно противоборство, в едно взаимодействие, създаващо не само характери, личности и събития, но и цели епохи в историята на един народ.

БЕЛЕЖКИ

1. Георги Константинов, Найден Геров, в: Библиотека български писатели, т. II, С. 1929.
2. Из „Архив на Найден Геров“, т. I, с. 481.
3. Юбилеен сборник по миналото на Копривщица, С. 1926, с. 509.
4. Д. Леков и колектив, Из архива на Любен Каравелов, С. 1964, с. 326.
5. Българската възрожденска интелигенция. Енциклопедия. Съст. Н. Генчев и Кр. Даскалова. С., 1988, с. 153.
6. Из „Архив на Найден Геров“, т. II, с. 498.
7. Сп. Знание, бр. 8, 30 април 1875 г., с. 126.
8. Из „Архив на Найден Геров“, Т. I, с. 293

ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудов, М. (1964). *Любен Каравелов*. София.
- Димитров, М. (1957). *Публицистиката на Любен Каравелов до излизането на вестник „Свобода“*, София.
- Доросиев, Л. (1926). Учебното дело в Копривщица до освобождението ни, в: *Юбилеен сборник по миналото на Копривщица*, София.
- Каравелов, Л. (1938). Записки за България и българите, в: *Избрани творения*, т. III, София.
- Каравелов, Л. (1965 – 1968). *Събрани съчинения в девет тома*. Том 1 – 9. София: Български писател.

REFERENCES

- Arnaudov, M. (1964). *Lyuben Karavelov*, Sofia.
- Dimitrov, M. (1957). *Publitsistikata na Lyuben Karavelov do izlizaneto na vestnik OSvobodaN*, Sofia.
- Dorosiev, L. (1926). *Uchebnoto delo v Koprivshtitsa do osvobozhdenieto ni*, v: *Yubileen sbornik po minaloto na Koprivshtitsa*, Sofia.
- Karavelov, L. (1938). *Zapiski za Bulgaria i balgarite*, v: *Izbrani tvorenia*, t. III, Sofia.
- Karavelov, L. (1965 – 1968). *Sabrani sachinenia v devet toma*. Tom 1 – 9. Sofia: Balgarski pisatel.

THE ROLE OF GEROVI FAMILY FROM KOPRIVSHTIZA IN THE LIFE AND WORK OF LUBEN KARAVELOV

Abstract. The article is devoted to the diverse influences of three representatives of Gerovi family from Koprivshtitsa – Hadji Gero and his sons Nayden and Constantine to the life and work of Luben Karavelov. These intertwining of human destinies is an excellent example of an interaction that creates not only characters, personalities and events, but entire epochs in the history of a people.

✉ **Mrs. Svetlana Muhova**

House-Museum “Georgi Benkovski” – Koprivshtitsa
G. Benkovski Str.
2077 Koprivshtitsa, Bulgaria
E-mail:svetkamsi@abv.bg